

Antalffy Endre – Erdély elfelejtett nagy orientalistája

Endre Antalffy - Transylvanian forgotten great Orientalist

Oláh-Gál Róbert PhD adjunktus
Sapientia EMTE Csíkszeredai Karának oktatója
olahgalrobert@gmail.com

Initially submitted September 12, 2018; accepted for publication October 18, 2018

Abstract

In our essay, we remember Transylvania's great Orientalists, Endre Antalffy (1877-1958). Endre Antalffy was an excellent student of the famous Egyptian Al-Azar Mosque (University of Flowers), 30 years before Gyula Germanus. He was the second one who translated the entire Koran into Hungarian, but he was also an expert of Persian, Turkish and Arabic literature. Many world-literature Lexicons contain Antalffy Endre's articles about Persian literature. He was also remembered by the last Persian Emperor Mohammed Reza Pahlavi

Kulcsszavak: Antalffy Endre orientalista, perzsa irodalom, kézirati hagyaték, Jézus a zsidó irodalomban

Keywords: Endre Antalffy, orientalist, Persian Literature, Manuscript Legacy, Jesus in Jewish Literature

1970-ben június 26 és július 1 között az utolsó iráni sah (akinek így kijárt a sahsah megszólítás) Mohammed Reza Pahlavi meglátogatta Romániát. Íme egy részlet az utolsó iráni sah, Mohammed Reza Pahlavi 1970. június 26 és július 1 között tett romániai látogatásán mondott beszédéből:

*„Mohammed Reza Pahlavi Aryamehrnek,
Irán sahsahjának pohárköszöntője*

Elnök úr! Excellenciás urak! Kedves barátaink

Őszintén köszönöm a népemről és- személyemről mondott kedves szavakat, amelyek mélyen meghatottak. Hazámba visszatérve tolmácsolni fogom népemnek azokat a baráti érzelmeket, amelyeket a román nép, Ön, elnök úr, valamint a román kormány nyilvánított ki irántunk.

*Őszintén szólva, számomra nem volt meglepetés, hogy a népünket és bennünket átható törekvések sok mindenben egyeznek. Ha megvizsgáljuk országaink régi hagyományokon nyugvó kapcsolatainak történetét, megtudjuk, hogy a XV. században széles körű levélváltás folyt Uzun Haszan, a perzsák Királya és Stefan cel Mare, Moldova uralkodója között. Később Eszhabe, az első iráni nagykövet, aki egyszemélyben tudós és diplomata volt, minden tőle telhetőt elkövetett., hogy minél közelebb hozza egymáshoz a két országot. A múlt században **Antalffy Endre** román orientalista, tökéletesen ismerte es a Bukaresti Egyetemen tanította a perzsa nyelvet, lefordította románra a híres Ezeregy éjszakát,*

valamint Perzsa királyainak számos levelét. Az Iránnal kapcsolatos legutóbbi ráján kulturális rendezvény Golestan 700. évfordulójának megünneplése volt 1957-ben, s ezt követőleg lefordították román nyelvre nagy költők könyvét, valamint más iráni költők versgyűjteményét...¹

Néhány megjegyzés a sah pohárköszöntőjéhez. Persze már akkor terjedt a „fából vaskarika” román machinéria: Antalfy Endre román orientalista. (A román állampolitika szerint mindenki román, aki itt született Románia mai területén.) Másfelől sajnos Antalfy Endre csak úgy taníthatott a Bukaresti Egyetemen, hogy nyári egyetemre Nicolae Iorga² meghívta Antalfy Endrét, és felkérte, hogy menjen el Kostantinápolyba, keresse ki a török levéltárakból Evliya Celebi török utazó Moldovában tett látogatásának útleírásait és fordítsa le románra. A perzsa költőktől románra való irodalmi fordítás, amit megemlít a sah, az is nagyrészt Antalfy Endre érdeme. Sem akkor, azóta sem nem ismerik el a magyaroknak a román kultúrában tett érdemeiket. Sőt elvégeztették a magyarokkal a hangya munkát, a nehéz ipari munkát, az érdemeket pedig lefölozték a román kultúrpolitikusok. Ahogy ez történt Antalfy Endre esetében is. Antalfy Endrét óriási szolgálatai ellenére is sok megalázás érte. De a magyar hatalom részéről sem jutalmazták Antalfy Endrét akár egy megérdemelt egyetemi katedrával, vagy egy akadémiai tagsággal. A magyarok szemében románbarát volt, a románok szemében pedig magyar, ami elegendő ahhoz, hogy bizalmatlanok legyenek vele szemben. (Lásd Sebestyén-Spielmann Mihály nagyszerű tanulmányát: Antalfy Endre, avagy Marosvásárhely színeváltozása.³)

A Sah társaságban lévő tudósok érdeklődtek és keresték személyesen Antalfy Endrét, mint a perzsa nyelv és kultúra legismertebb magyar kutatóját! Sajnos Antalfy Endre akkor már 12 éve elhunyt!

1. ábra zsögödi Nagy Imre tusrajza Antalfy Endréről, 1957-ből

¹Előre XX. Évf. 5776 száma 1 old., 1966. május 29. vasárnap.

²Nicolae Iorga, külföldi munkáiban Nicolas Jorga néven szerepel, (Botoșani, 1871. január 17. – Ploiești mellett, 1940. november 27.) román történész, egyetemi professzor, irodalmi kritikus, drámaíró, költő és politikus. A fasizmus áldozata. Kezdeményezője volt középkori Romániát megemlítő források felkutatásának és kiadásának.

³Antalfy Endre, avagy Marosvásárhely színeváltozása. 1918–1919 (in: Marosvásárhely történetéből. I. Mv. 1999)

Antalffy Endre (1877, Ratosnya–1958, Marosvásárhely), 50 éven át, Marosvásárhelyen, a Bolyaiak után a legnagyobb tudósnek tartották. És nem is véletlenül. Bolyai Farkas mellé is temették a marosvásárhelyi református temetőben, bár Ő római-katolikus volt. Persze változnak az idők, változnak az emberek, és az értékelések is.

Antalffy Endre egyaránt volt nyelvész tudós (14 nyelvet beszélt, anyanyelvi szinten), kiváló irodalmár, művészettörténész, közéleti ember – politikus, műfordító és tanár. Ő maga magát nyelvésznek tartotta. Egyetemi tanszékre született, és tudása, tudománya alapján egyetemi tanszék vezetője kellett volna lennie, ha nem Ratosnyán születik... És, mint igazi erdélyi ember felelősséget érzett szülőföldje és öreg szülei iránt is. Akkoriban még nem volt divat a szülőket öregek házába dugni és nyugat-európában lébecolni. Antalffy Endre úgy érezte, ha szegény csizmadia, majd később tutajos apja nagy áldozattal kitanította, akkor ő neki is elemi kötelessége, hogy hazajöjjön Budapestről és az öreg szüleit támogassa. Antalffy „hazajött” és ezzel az akkor kisvárosnak lett egy kedves tudósa, második Bolyai Farkasa, de sajnos ezzel bezáródott előtte a megérdemelt nemzetközi hírnév és ismertség.

Most folytassuk kalandos életének ismertetésével. Mint szegény római katolikus család gyermeke papnak készült, de a teológiáról bőrtébécéje miatt eltanácsolták, és így lett a Kolozsvári Egyetem kitűnő bölcsészhallgatója. Az egyetem elvégzése után azonnal megírta doktori disszertációját, az első magyar költőnő életéről és munkásságáról. Disszertációja 1904-ban Budapesten könyv alakjában is megjelent: Petrőczy Katalin Szidóniáról.⁴ Utána 5 év tanulmányutat tesz Egyiptomban és Törökországban.

Idézek Man Irén, államvizsga dolgozatából:

»Vágya 1903-ban teljesült: a budapesti egyetemtől kapott ösztöndíj lehetővé tette keletre való utazását. 1903-ban kapja ösztöndíjat egy 1 éves keleti tanulmányútra. Ezzel az ösztöndíjjal utazik Egyiptomba, ahol Herz Miksa basa (magyar származású) arab múzeumigazgató pártfogásával a kairói mohamedán vallási főiskolába, az „Azhár”-ba teljes nevén „Medrestu’ l giamiatu’l Azhar”⁵ (A virágok egyeteme) bejut s ott „megtűrt” növendékként 2 éven át mohamedán teológiai stúdiumot folytat, amiről bizonyítványa is van. Erről az egyetemről tudnunk kell, hogy 792 előtt alapította al

⁴ Antalffy Endre: Petrőczy Katalin Szidónia élete és munkái: 1664-1708, Budapest, 1904.

⁵ Az Azhar Egyetem (arabul Dzsamaa al-Azhar, sokszor al-Azhar As-saríf „A nemes Azhar”) az iszlám világ egyik legfontosabb felsőoktatási intézménye Kairóban.

Egy mecsethez kapcsolódik, és Fátima az-Zahra, Mohamed próféta lányának tiszteletére nevezték el építetői, az Egyiptomot 969-ben elfoglaló Fátimidák, akik ősükként Fátimát tekintették. Nyomban hozzá is fogtak az építkezéshez, és 971-re elkészült a híres egyetem. Az Azhar Egyetem első magyar diákja, s egyben első nem-muszlim hallgatója Goldziher Ignác volt. Ennek az egyetemnek volt hallgatója Germanus Gyula (Abdul Karim), 1935-ös mekkai zarándoklata előtt. Az Al-Azhari élményeit és a zarándoklatot Allah Akbar című könyvében írja le.

Az 1980-as években itt tanult Mihálffy Balázs, a Kegyes Korán egyik magyar fordítója, aki egyben a Magyar Iszlám Közösség alapítója is volt. (Wikipédia) Sajnos a Magyar kulturtörténet és a Wikipédia sem tud arról, hogy Germanus Gyula előtt 30 évvel, Antalffy Endre már az Al-Azhar Egyetem hallgatója volt, és neki is van egy kiadatlan Korán fordítása!

Gianhar al Katiba as Sikil tábournok, miután Egyiptomot a Fatimadák meghódították. 1903-ban a l' Azhar a mohamedán civilizáció legvirágzóbb központja volt. A fiatal európai hallgató, Antalffy Endre ismerte az előadások nyelvét, tiszteletben tartotta a belső szabályokat, amelyek rendkívül szigorúak voltak. Hosszú ruhában, fején turbánnal, nagy buzgalommal sajátította el minden megtanulhatót az élő szóval előadott tudományok tanfolyamain, azaz a dogmatikát, a Korán, Exegesisat, a szájhagyományokat, az erkölcsant, a kánonjogot és az exakt tudományokat: matematika, csillagászat, földrajz, történelem, arab nyelv története, szónoklástan, verstan, logika stb. Érdekes leírását találjuk meg az Al-Azhar Egyetem tanfolyamai szervezetének Antalffy Endre egyik későbbi tanulmányában, amelynek címe: „Az iszlám vallási rendszere”.

Minthogy a kairói tartózkodása második évére ösztöndíjat nem kapott, a kairói vegyes törvénytörvényésznél, mint angol és francia írnök kereste meg megélhetését és tanulmányi költségeit.

1904. november 8-án Mohamed Abdu Egyiptom muftija dicsérő diplomát adott Antalffy Endre tanulmányai során kifejtett szorgalmáért, buzgalmaért.

2. ábra Al-Azar-mecset Egyiptomban (A virágok egyeteme)

A diploma tartalma: „Mi Egyiptom muftija bizonyítjuk, hogy dr. Antalffy Endre úr, kitartó szorgalommal látogatja az Azhar-mecst előadásait. E mecsetben, mint a vallási és egyéb arab tudományok egyetemén hallgatói minőségben kifejtett szorgalma hitelül adtuk neki ezt a bizonyítványt.”

A kairói tartózkodás rendkívül gyümölcsöző volt Antalffy Endre számára. Azon kívül, hogy elmélyítette arab tudományos ismereteit, alkalma volt betekinteni a mindennapi életbe, a szokásokba és a kultúra jellegzetes megnyilvánulásaiba. Mindig lelkesedéssel beszélt a kairói kávéházakban eltöltött feledhetetlen estéiről, ahol elragadtással hallgatta Abu-Zeide legendáját és a keresztes háborúban véghezvitt tetteit, melyet a helyi mesemondók emlékezetből kívülről meséltek. Itt, ezeken

az estéken, ahol a hallgatóság a szabadban, földön ülve vett részt, ismerte meg a fiatal Antalffy Endre a népet, élő, színes nyelvét, amelyet tökéletesen el is sajátított- olvashatjuk Man Irén dolgozatában.

Kétévi egyiptomi tartózkodás után, a török nyelv elsajátítása céljából Konstantinápolyban töltött egy esztendő.

Hazatérte után, 1905/1906-ban egyik budapesti líceumban tanított, majd Jeruzsálembé, később Törökországba utazott. Szenvedéllyel kutatott Konstantinápoly levéltáraiban. A török krónikákat tanulmányozta.

1908-ban tér haza, de az akkori Osztrák-Magyar Monarchiában tudását nem értékelik, és kikerül helyettes tanárnak Kőbányára. *„Egy napon aztán Törökországból gazdasági küldöttség érkezett a hírneves kőbányai sörgyárba. A gyár igazgatója megkérte Antalffyt, tartson egy török nyelvű pohárköszöntőt. A siker leírhatatlan volt. Miután küldöttség elment, az igazgató felkérte Antalffy Endrét, hogy nagy pénzösszeg ellenében vállalja el a sörgyár konstantinápolyi képviselőjét. »Szerencse fenyegetett« -jegyzí meg keserű gúnnyal Antalffy Endre -, de elvettem magamtól.»⁶ Egy igazi erdélyi ember mindig hazavágyik Erdélybe, a szülőföldjére. Ebben is, mint annyi másban az életpályája hasonlít Bolyai Jánoséra. Nem ismerték el, hazajött szülőföldjére, holott nyugaton vagy keleten, szép karriert csinálhatott volna. Nem kapott egyetemi katedrát sem Antalffy sem Bolyai János, sem pedig akadémiai tagságot. Pedig mind a két tudós ott lett volna a helye és náluk sokkal kevésbé tehetséges tudósokból lettek egyetemi tanárok és akadémikusok stb.*

Szóval Antalffyt is és Bolyait is fenyegette a szerencse, de aztán a fenyegetés elmúlt, mert a szerencse forogtag, és nem sokszor kínálkozik egy ember életében. Antalffy Endre 1910-ben Marosvásárhelyen telepedett le, és az akkori Felső Kereskedelmi Iskolában választották meg nyelvtárnak.

Valóban, nagy kár, hogy nem adtak ki róla egy könyvet sem, de Marosvásárhely szellemi múltját feltárók kötelessége, hogy monográfiát írjanak Antalffy Endéről. Mikor 1958-ban eltemették, akik ismerték és hallgatták lenyűgöző előadásait, melyeket többnyire fejből tartott, szóval 1958-ban még tudták, hogy egy második Bolyai Farkast temettek el. Mára emléke elhalványult, és ahogy telik az idő- emléke, munkássága fokozatosan elfelejtődik.

Antalffy Endre kézirati hagyatékából, mely a Marosvásárhelyi Nemzeti Levéltárban található, szöveghűen közzé tesszük egyik előadásnak szövegét, mely (tudunkkal) nyomtatásban még nem jelent meg: ***Jézus a zsidó irodalomban*** címmel tartotta 1934-ben Marosvásárhelyen, az Avoda Zsidó Klubban. A kézirat közlése felveti azt a komoly problémát, mely a teljes Antalffy-hagyatékot illeti, de legfőképpen a Korán fordítását⁷. A felesége, Szilágyi Mimi asszony mielőtt Marosvásárhelyről

---

⁶Man Irén: Dr. Antalffy Endre élete és munkássága, Államvizsga dolgozat, 1965. UBB. Irányító tanár: Csehi Gyula. Lelőhely: Román Nemzeti Levéltár, Maros megyei kirendeltség.

⁷ Az MTA Könyvtár és Információs Központ, Kelti Gyűjtemények Osztálya szeretné kiadatni Antalffy Endre Korán fordítást, de sajnos hiányos, éppen az itt jelzett probléma miatt is. E sorok írója is próbál segíteni és felkutatni a Korán fordításból hiányzó részt.

kivándorolt volna Izraelbe, férje kézirati hagyatékát legépelte és eladta a Marosvásárhelyi Nemzeti Levéltárnak. Sajnos nem tudott sem arabul, sem héberül, így az eredeti szavakat, melyek magyarázatával Antalffy sokat vesződött, a kéziratban csak kipontozta. Tehát ilyen szemszögből olvassák a melléklet lebilincselő olvasmány, mely 84 év után is igen érdekes.

Jézus, a zsidó irodalomban

Antalffy Endre

Előre kell bocsátanom, hogy amit ma este Önöknek elmondok, nem én bányásztam ki, nem én izzadtam meg érte. Azt akarom ezzel értésükre adni, hogy előadásom anyaga nem elsőkézi kutatás eredménye. A Jézus-zsidókérdésnek óriási modern irodalma van. Ebből, az irodalomból csak két művet említek meg: Az egyik Josef Klausneré: *Jesus von Nazaret*, melyet a szerző eredetileg héber nyelven írt meg. Klausner a jeruzsálemi zsidó egyetemen a történelem tanára. Művének héber szövege négy kiadást, angol fordítása, mit a jeruzsálemi SzentGyörgy-katedrális egyik kanonokja készített, 7 kiadást ért meg. A német fordítás egészen friss keletű, 1930-bál való. A másik mű, mit megemlíteni akarok, egy fiatal New yorki rabbié, Ernest Trattneré. A címe: *Az a Jew sees Jesus* (Ahogy egy zsidó látja Jézust). Ez a mű még frissebb, mint az előbb említettem: 1931-ben jelent meg. A Jézus-zsidó irodalomban leszegzett tényeknek és kihangsúlyozott megállapításoknak szükségképpen meg kell tükröződniük az én előadásomban, melynek semmiképpen se lehet magasabb igénye, minthogy a kérdés mai állásának helyesebben e kérdésben a modern zsidó állásfoglalásnak ismertetője legyen. Ami ebben az előadásban az én eredetiségem, az csak abból a véletlen helyzetből adódik, hogy előadásom alkalmat ad arra, hogy itt, egy zsidó klubban ma este, talán sűrűbben említsük a Jézus nevét, mint agy legáradóbb keresztény vasárnapi prédikációban. Azonban, ha jól meggondoljuk a dolgot, ebben a tisztán jó és tiszta szándékú konkurálásban sincs semmi meglepő és rendkívüli, mert a názáreti Jézus neve hol emlegethetőbb történetibb jogon és atavisztikusabb visszaemlékezéssel, mint egy zsidó gyülekezetben. Hiszen Jézus, Jesua ben Josef, minden kétséget kizáróan zsidó volt. Élete drámájának színhelye a zsidóság klasszikus földje, Palesztina. Történeti személyisége a görögségből és a környező régi keleti kultúráktól nem érintett zsidóság tiszta kihajtsa. Nyelvében a zsidó folklór íze. Tanítása megőrzött darabjai a zsidó szentkönyvek kinyomozható töredékei. A gyermekek, akiket szeretett, zsidó gyermekek voltak. A tömeg, amelynek a hegyi beszédet tartotta, kétségtelen, zsidókból verődött össze. Még a keresztfán kiejtett utolsó szavai is zsoltári emlékek, reflex felbuzogása: XXII. zsoltár, 2-ik.. vers: *Éli, Éli, lema azavtani*, illetve ennek arameus változata: *Éli, Éli lema savaktani* (Istenem, Istenem, mért hagyta el engem?)

Talán még igazolnom kell magam, hogy miért nyúltam én ehhez a témához? Nem lett-e volna érdekesebb, ha a zsidó vagy keresztény teológia valamelyik hivatalos képviselője vindikálja magának ezt az előadást? Így talán elesnék egy jogtalan prevériáció látszata. De - Hölgyeim és Uraim - a szó bölcsessége felett ott van egy okosabb bölcsesség: a hallgatás bölcsessége. A szó lovasa mögött mindig ott ül az a sötét aggodalom - *atra cura* - hogy kompromittálja magát. De azért

valakinek mindig vállalnia kell ezt a kockázatot. Egyébként is Jézus zsidóságának, vagy ami ezzel teljesen egyértelmű, Jézus történeti személyiségének rekonstrukciója, teljesen kívül esik a különböző teológusok érzelmi és hitbeli határvonalain, tisztán történeti dokumentumokkal dolgozik, tehát történet - tudomány. Hölgyeim, Uraim, hogy mindannyiunk gondolata lehetőleg egy síkba állítódjék, e pillanatban ne gondoljunk semmire, csak arra, hogy egy kétezer év előtti, Galileabeli egyszerű zsidó ácsmester fia a ma 500 millió lélekszámot magába foglaló kereszténység elindítója, hogy nevének öt betűjében benne van a világ kétezer éves szellemtörténetének majdnem minden mozzanata. A kereszt-ténység, az emberi társadalomnak az a legátfogóbb és leguniverzálisabb megszervezettsége, zsinagógái vitáktól veszi eredetét. Ha ezekben a vitákban a szembenálló felek között, mondjuk Jézus és a zsidó szellemi arisztokrácia osztályai, farizeusok, saduceusok stb. között nagy lehetett a felfogásbeli ellentét és magasra csaphatott a felgyült érzelmi agresszivitás lángja, Jézus részéről, ha őt tekintjük támadó félnek, sohasem volt meg az a szándék, hogy áttörje a zsidó élet törvénykeretét. "Nem szétrombolni jöttem a törvényeket, hanem betölteni", ezek az ő szavai. És ha mégis az ő tanításából, aki szerette fáját, aki népe apokaliptikus megváltásáért áldozta fel életét, mégis egy zsidóellenes vallás fejlődött, ez volt a zsidó Jézusnak az emberiség szívében való megdicsőülésével egyszerre élete második tragédiája. Még egy, a történelemben megteljesedett golgota, népe szenvedéseiben a jeruzsálemi sziklás, keresztfán golgota után. Hölgyeim, Uraim, vannak folyók, melyek egyszerre két forrásból indulnak el, két külön ér szakad bennük egy mederré. A kereszténységet is elindulásában egy ilyen folyóhoz hasonlíthatjuk.

Akik az evangéliumokat olvasták, Máté, Márk és Lukács szerint való evangéliumokban, az úgynevezett "synoptikus" evangéliumokban s kereszténységnek tisztán zsidó formájával találkoznak, szemben a János evangéliumával, mely a kereszténységnek inkább görög szemléletet adja. Az evangéliumok félreérthetetlenül különbséget tesznek e zsidó Jézus-hívők és a pogány Jézus-hívők között, kiket ezzel a latin szóval szokás jelölni: gentiles. A két formáció között, a kereszténység első százada folyamán, - nem csak névleges ez a megkülönböztetés. Nézeti harcok is közbeékelődtek. Egyik vitapont volt például, hogy lehet-e egy nem-zsidó, tehát egy pogány, egy gentilis a Jézus-vallásnak elismert követője. A circum cisio feltétele nélkül? Sőt éles ellenségeskedések is lehettek a két árnyalat között. Legalább ilyenekre lehet következtetni abból a tényből, hogy Pál apostolt a zsidók amint az Apostolok cselekedeteiben olvassuk, letartóztatták a jeruzsálemi templomban, abban a templomban, amelynek a feje annakidején Jézushoz nagyon közelálló ember volt Jakab apostol, sőt kiről Josefus Flavius azt mondja, hogy görög Jézus fiútestvére volt. Pál apostol zsidó volt, de Tarsosban görög nevelést kapott, és Palesztinán kívül a gentilesek apostolává szegődött. Letartóztatásakor az a vád hangzott ellene, hogy a görögöket behozta a templomba és megfertőzte a szenthelyet, és akik jóban is voltak vele, szemére hányták egy előző alkalommal, hogy egy olyan fundamentális törvény ellen izgat, mint a körülmetélés. Minket, egyelőre, a kereszténység elindulásának zsidó színhelye érdekel. Ennek a színhelynek a Jézus idejében való politikai megszabottsága a társaság nagyrésze előtt, azt hiszem, ismeretes. A nagy Heródes és Archelaus uralkodásának véres emlékei egy néhány évtized távolából és a zsidóság lelkében egy elevenen ható érzelmi komplexum. Júdea, Samara, Idumea, Szíriához van csatolva, közös római adminisztráció alatt. A Rómából küldött helytartó, görögül epitropos latinul procurator, Cäsareában lakik, csak pesachkor látogat Jeruzsálembe, hogy az oda ünnepelni felgyülemlő tömegek

mozdulatait megfigyelje. A peszach ünnep s a mai kormányzat szempontjából mindig egy kész veszedelem. A zsidó nemzeti érzést az egyiptomi lerázott rabság emlékével hozta kapcsolatba. Vigyáznia kellett a procuratornak, nehogy a peszach, mint nagy tömegek találkozásának alkalma, kicsiholja a lázadás szikráját. Jeruzsálemben állandóan egy római légió-osztag tanyázik. Peszach ünnepén a templom körüli oszlopcsarnokban megerősített római őrségek. Josephus Flavius szerint a nép vezetése még a főpap kezében van, de ez a vezető funkció nagyon is csak a vallási gyakorlat területére szorítkozhatott, mert a procurator nevezte ki, és csapta el a főpapot. Sőt, még valami. A főpap és a többi papok templomi ruháit a főünnep előtt a papoknak kiosztották, az ünnepek után visszatették és a procurator pecsétjével lepecsételt raktárban őrizték. Ennél nagyobb megaláztatás el sem volt képzelhető. Az elnyomás akutabb fájdalma, mint minden elnyomó rendszerben, finansiális oldalról volt leginkább érezhető. A kincstár adószedői, a kegyetlen emberek voltak a népnyelvben egyértelmű volt a rablóval. Hogy milyenek lehettek a római gyarmati kormányzat többi hivatalnokai, arról maga Tiberius császár nyilatkozott. Szerinte "a római provinciák hivatalnokai olyanok, mint a sebeken zsongó legyek; azok, amelyek már jól laktak, kevesebb vért szívnek, mint a szomszások." Jézus idejében Júdea procurator Pontius Pilátus volt, aki 26-tól 36-ig töltötte be ezt a tisztséget, tehát tíz évig uralkodott Júdeán, kegyetlen ember volt, aki metodikusan gyötörte a zsidókat. Mindjárt hivatalos bemutatkozásakor egy tapintatlan tényével kihívta a zsidóság zúgolódását. Jeruzsálemben meg volt az a privilégiuma, hogy az ott tartózkodó császári kohorsok zászlójelvényeire nem tűzték ki a császár arcképét, tekintettel a dekalog parancsára: *Lo taase lecta pesel*. Pontius Pilátus nem respektálta ezt a privilégiumot és csak hosszas petícionálás és tömeges tüntetések után tette jóvá ezt a népsértést. Második erőszakos cselekedete volt, hogy a jeruzsálemi templom szentpénzéből a "korban"-ból vízvezetékét építtetett. A lakosság fellázadt. Pilátus volt oly okos, hogy civil ruhában öltöztetett legionáriusokkal verette szét a lázadást, nehogy Rómában tiszta fényében lássák meg ez a visszaélés. Harmadik kegyetlen tette egy samáriai messiás-mozgalom vérbefojtása volt, ez nyakát szegte Pilátusnak is. Jézus szülőföldjének, Galileának ura egyben Transzjordániának is ura, Herodes Antipas, Kr.e. 4-től Kr.u.39-ig kormányozta ezt a két tartományt. A zsidóság lelke iránt megértőbb volt; Judaeának Pontius Pilátus elleni akcióját Rómában támogatta, a pénzekre nem verette rá a császár arcképét - mindezt politikából- Ezért nevezi Jézus Herodes Antipast rókának /Luk.13-32/. "Elmenvén, mondjátok meg ama rókának, hogy íme, ördögöket űzők ki és gyógyítok ma és holnap és harmadnapra elvégeztetem"⁸.

Hölgyeim, Uraim, nagy nemzeti katasztrófák és elesések idején, huzamos megpróbáltatások periódusaiban, a lelkekben ösztönösen kitermelődik egy tudati reakció, az egyetlen, ami a nagy tehetetlenségben a tények nyers valóságával szembeszegezhető: Ez a lelki reakció lehet egy pusztán reménykedés, egy határozottabb körvonalú vízió, hogy majd jönni fog a nagy elégtétel, egy nagy nemzeti kiegyenesedés. Költők adhatnak ennek hangot, mint Vörösmarty "Az *nem lehet, hogy annyi szív...*" stb., stb., vagy próféták izzítják bele a szívekbe, mint a zsidóknál. Izrael népében ez a tudati állapot, ez a tudat! Fogadkozás, mint tudjuk, a messiáshitben öltött konkrét alakot. Ennek, s

⁸ „Menjetek, mondjátok meg annak a rókának: Nézd, ördögöt űzők és betegeket gyógyítok ma és holnap. Csak harmadnap leszek készen. De ma, holnap és holnapután még tovább kell járnom utamat, mert nem veszhet el próféta Jeruzsálemben kívül.” Lukács 13-14 (31-33) Újszövetségi Szentírás P. Békés Gellért, P. Dalos Patrik, Róma, 1978.)

messiáshitnek meg volt a maga teológiai megfogalmazása, de a nemzeti, de élet szempontjából a másik fogalmazás volt a fontosabb, a vulgáris megfogalmazás, az aktuális fájdalokra viszonyított, a gyors politikai felszabadulást ígérő. Ha Jézus-korabeli zsidó társadalom intellektuális tagozódását tekintjük, az egyes osztályok elválasztó vonalait abban találjuk legtisztábban, hogy mindeniket hogy hatja át, milyen fokban melegíti a messiáshit. A zéloták a türelmetlen, intranzingés hazafiak; aktivisták, akik sűrű lázadásokkal mesterségesen siettették a messiás jövetelét. A másik osztály az esszenusok, görögül ,héberül khasszidim. Ezek a messiáshit misztikusai voltak. A lelkek belső fele készülésében akarták megvalósítani Isten országát, a malkut samaim-ot. Szerzetesi közösségben éltek, szigorú aszkézist gyakoroltak és nagy súlyt helyeztek a test rituális megtisztítására. Ez a szemlélődő és misztikus csoport a római államhatalom szempontjából természetes ,hogy nem jelentett semmi akut veszedelmet. Olyan quantité négligeable volt. A harmadik intellektuális osztály, a farizeusok perusim a separisták. Ezráig visszamenő oka volt, hogy így nevezték őket. Ők is messiásvárók voltak, de az eszmének racionális teológiai értelmében. A messiási világot az idők érésére bízták. A messiáshit nekik egy olyan igazság volt, amelynek teljeselednie kell, de egy egész más idővonalon, mint amely közélvárással és közél-spekulációkkal siettethető. A leghidegebben hagyta a messiáseszme a negyedik osztályt, a saduceusokat - helyesebben kiejtve- cadokeusokat. Ők a plutokratikus osztály voltak, a vagyoni arisztokrácia. Érdekeik százszorososan összeszövődve a római államérdekekkel. Egy esetleges messiáseljövetei jelentékeny eltolódást idézett volna fel társadalmi pozíciójukban. Ahogy ma mondanák, nem volt esetük az egész messiási ideológia.

Közvetlenül a Jézus fellépése előtt, egy vallásos mozgalom járja be egész Galileát és Júdeát. A mozgalom elindítója egy Jochaan nevű ember, Secharianak és Elisatebá-nak a fia. Aszkéta életű férfi, prédikálásával tömegeket ejt meg. Híveitől követeli a test megszentelését. És ennek szimbolikus szertartása a vízzel leöntés. Ezért nevezik Josefus Flavius szerint és az evangéliumok szerint Joannes Baptistosnak, keresztlő Jánosnak. Hirdeti az isten országának eljövetelét. Az Isten országa héberül arameus nyelven malkut. A görögök nem értették meg tisztán ezt a szót, mikor azt menyek országának fordítják. Samaim itt nem egek, hanem Isten, mert samaim egyike a Tetragrammot helyettesítő neveknek, mint Adonai, ha-sem etc. Isten országén pedig az eljövendő messiási időt kell értenünk. Keresztlő János élete külsőségei, aszkézisei, szavainak misztikus telítettsége mind alkalmasok arra, hogy benne egy essenuszt láttassanak. A farizeusok természetesen bolondnak tartották. Fel kell tennünk azonban azt a kérdést is, hogy Jézus, aki Jánossal megkereszteltette magát, nem volt-e szintén essenus? A jelek ellene mondanak ennek a feltevésnek. Jézus nem hirdetett aszkézist, böjtök szigorúságát, az élet örömeiről való lemondást, ámbár tanítványai megválogatásában élete egész szintjében a szegénység megkötöttje volt. Az evangéliumi csodák fénye: a kánai menyegző, a pusztaban ezrek csodás megvendégelése, mind nem takarhatják el Jézus szegénységét. Amit azonban látunk, az, hogy az essenusok misztikus és apokaliptikus szemlélődéséből egy új akció fogant, amely az elnyomó római hatalommal való küzdelemben nem meddő és mindig kudarcra ítélt lázadásoktól várja, hanem a lélek világában keresi a felszabadulást, a Messiás-várás megteljesedését.

A római hatalom a János mozgalmában-kezdetben nem is lát semmi veszedelmet, annál kevésbé, mert Keresztlő János nem állította, hogy ő a Messiás. Ő csak előhírnökéül jött valakinek, akinek ő

nem méltó megoldania saruja szíjait, egy törzsgyökeres torai szólam: vead seroch raal, Talmudbeli stereotip megfelelője: hogy utána vigyem ruháját. Ha Keresztelő Jánosnak mégis meg kellett halnia, nem állambiztonsági okokból történt halála. Az ő esetére igen rátalál a „cherchez la femme”. Nem a Wilde Oszkár Salome drámája szerint, hanem mert Keresztelő János nyilvánosan megbélyegezte Heródest Antipast mostohatestvérének feleségével Herodiással való viszonyáért. Herodiás a Salome anyja volt és inkább Herodiás kérhette bosszúból a Keresztelő János fejét, mint Salome. Tekintettel arra, hogy Salome 10-ben született, Keresztelő Jánost pedig 28-29-ben fejezték le, Salome, a későbbi Bailiesse Salome, Aristobulos király felesége, akkor még zsenge kis leányzó lehetett. De írótól nem lehet kívánni, hogy respektálják a történelmi tényeket, pláne ha Mark evangéliuma is a szép táncú Salome mására írja a Keresztelő János fővételét. Máté 4. fejezetében azt olvassuk: Mikor pedig meghallotta Jézust, hogy Keresztelő János a tömlöcbe vettetett, megtére Galileába. A 11.-ik fejezetben pedig ez áll: Mikor Keresztelő János a fogságban meghallotta a Krisztus cselekedeteit, elküldött kettőt a tanítványai közül és megkérde azok által: Te vagy az, aki eljövendő vala, vagy mást várjunk? És felelvén Jézus, mondá nekik: Mondjátok meg Jánosnak, amit láttatok és hallottatok: a vakok szemük világát visszanyerik, a sánták járnak, a siketek hallanak, a halottak feltámadnak és a szegényeknek az evangélium prédikáltatik. És boldog, aki én bennem meg nem botránkozik." És az van tovább a fejezetben: Eljött Keresztelő János és nem eszik, és nem iszik, és azt mondják ördög vagyon benne. És eljött az ember fiában Ádám- és eszik és iszik, és azt mondják felőle: "itt van a tobzódó és részeges ember, a fakíroknak és bűnösöknek barátjuk." Ezekből az evangéliumi idézetekből két dolog tűnik ki: az egyik, hogy Jézus missziója a Keresztelő Jánoséba vetődik és annak mintegy folytatása, a másik, hogy Keresztelő János, de vele bizonyára mások is Jézusban, mindjárt fellépésekor a megmutatkozott Messiást ismerik fel. Jézus ettől a pillanattól kezdve e galileai és júdeai nyilvánosság embere. A környezet, amelyben beszél, cselekszik és meghal, zsidó környezet. A szinoptikus evangéliumok is, tevékenységének első és legközvetlenebb beszámolóit, szellemben zsidók. Mindez elégséges feltétele lehetne annak, hogy Jézus élete e szakaszának lehetőleg zsidói szemléletét kapjuk. A nehézség azonban az, hogy Jézus nyilvános szereplése mindössze egy esztendőnyi, a 29-ik és 30-ik évekre rámérve. Azon kívül, az evangéliumok nem életrajzi dokumentumoknak készültek, elbeszéléseikben nem a kronológiai sorrend a fontos.

A meglévő anyag nem fedi egy tudományon életrajz kívánalmait. Még a kiinduló pont: Keresztelő János fővételét és Jézus megtérte Galileába sem határozható meg pontosan, csak egy bizonyos nap szerinti: Jézus megfeszítése Poncius Pilátus által. Jézus útja legelőször Kaffarraumba vezet. Josefus pontosan így nevezi ezt a helységet. A helységnév valószínű zsidó etimológiája: Kfar Naohum volt. A Kinnareth tó partján terült el. A tavat hívják Tiberiás tónak de Genesar-nak is. Ez utóbbi név a héber... származik, azt jelenti hercegek kertje. Jézus megjelent a kofarraumi zsinagógában és ott tanított. Egész bizonyosan, ez a tanítás külsőségeiben nem különbözött az akkor szokásos zsinagógai tanítástól. Jézus felolvasott a héber szentszövegekből s azt lefordította aramnyelvre és magyarázatokat fűzött hozzá szintén aramnyelven, mert Galileóban a zsidó tömegek nem igen tudtak héberül. Egész biztosan Jézust mindenki farizeusok rendjébe sorolta, aminthogy tudásával és törvényi felkészültségével nem is tartozhatott más rendhez. Mint írástudó "sofert" mint "rabbi" ez akkori idők szokása szerint, tanítványok gyűrűje vette körül. Heródes Antippas rendőrközegeinek ez

fel sem tűnhetett, mert ez Galileában és Júdeában rendes jelenség volt. Nem volt valamirevaló rabbi "talmid"ok nélkül. De Máté és Lukács evangéliumai arról értesítenek, hogy tanítványai megdöbbenek /Márk 1,22/ az Ő tudományán, mert úgy beszólt, mint akinek saját hatalma vagyona és nem úgy, mint a többi írástudók. A görög szöveg ezt a szót "hatalom"...-val fejezi ki. Mit kell értenünk ezen. Azt, hogy a proféták is, mikor kijelentéseket tettek, a végén mindig hozzáfűzték...= úr kijelentése. Ezzel akarták érzékeltetni, hogy ők csak az Isten szócsövei. A Rabbik is, mikor valamely tantételt fogalmaztak meg és bibliai bizonyítékokra hivatkoztak: ezt... szavakkal tették. Jézus azonban a maga kijelentéseit igen gyakran így vezette be: én pedig azt mondom...

De az... ra van egy más szellemes magyarázat is. A tanítványok csodálkozva tapasztalták, hogy Jézus nekik leginkább példázatokban beszél. Jézus tehát... zsidó, ahogy a Tora nyelve nevezi az ilyent; ... /Ezékiel: Valóban az a különbség a Jézus tanítómódszere és a Farizeus Írás interpretálók módszere között hogy a Farizeusok a Szentírást értekező, fejtegető módszerrel magyarázták. Jézus az egyszerű elmékbe is bevilágító példázatokban beszélt. No, most már az evangélium görög szövegének az írója, akárki föltehetően, valamely régibb, most már nem létező héber szöveg után dolgozva, a mosel szót összetévesztette egy teljesen hasonló hangzású és teljesen azonos betűjegyeket tartalmazó szóval, egy másik mosel-lal, mely azt jelenti uralkodó. Innen az evangélium szava "mint a kinek hatalma vagyona". Jézus hasonlatait a mindennapi életből veszi, de etikai szimbólumokká emeli őket. Ezek a példázatok leírásuk előtt egész bizonyosan élőszó formájában öröklődtek szájról-szájra. Mi védte meg azokat eltorzulásuktól? Mi őrizte meg tartalmuk értékét, nyelvezetük csodás egyszerűségét és báját olyan két különböző világ között hanyódva, mint a zsidó és görög világ? Jézus nem találta fel ezt a műfajt. A Talmud... része tele van szebbnél szebb hasonlatokkal és példázatokkal. De azok megmaradtak a Talmud hatalmas kötetében, ismerőik egyetlen egy faj és kultúra közössége. De a Tékozló fiú példázata az egész emberiség közkincsévé lett. Az egész emberiséggel érteti meg az Isteni irgalmasság határnélküliségét, az ég és föld örök összeölelkezését, a megbánás nagy életépítő erejét.

De másfajta ellentétek is ékelődnek Jézus és a rabbinikus hivatalos felfogás és gyakorlat közé. Nem a törvényt magyarázat részletkérdéseit és módszerei sajátosságait illetően. Illjenek nem tűnhettek fel első pillanatban, mert megszokottak voltak az akkori rabbinikus körökben. Hiszen az egész Talmud anyaga nézeti vitákra épül fel. Sammi és Hillel iskolái, mint két antagonisztikus irányzat állottak egymással szemben. A Jézus tanítása azonban mélyebb értelemben jelentett kihívást a farizeusokkal szemben: erkölcsnézeti és életnézeti forradalom volt. Csak egy példát: A farizeus hit szerint a Messiás eljöveteleit csapások előzik meg, egy világtasztrófa, mely az egész népet sújtja majd. E csapások enyhítésének egyetlen módja, az akkori meggyőződés szerint az imádkozás és böjtölés volt. Ezért böjtöltek és sanyargatták magukat Keresztelő János és követői. Jézus azonban -mint már mondtam- nem parancsolt böjtölést és önsanyargatást. Az evangélium szerint a pusztában levőket megvendégelte. Ő maga Kana-ban egy beit-miste-n is részt vett, ha beit-miste csak lakodalmas-házat jelent és nem ívó házat is. Mikor a farizeusok ezért szemrehányást tettek neki, így felelt: Böjtölhet-e a násznép, amíg a vőlegény köztük vagyona. Ennek a feleletnek is talmudi alapja van. A Talmudban egy helyen van mondva, hogy a násznép és a lakodalmas nép a hétnapos menyegzői ünnep alatt fel van mentve az imától, az imaszíjjak felrakásától és magától értetődően a böjtölés alól.

Rabbi Sila erre azt mondja, csak a vőlegény van felmentve, a lakodalmas nép nem, Jézus ezzel a hasonlattal a maga Messiás—voltára célzott, nyert egy rabbinikus mondás szerint a vőlegény király a... Ilyen és hasonló esetekkel kenyértörésekre még nem került a sor Jézus és a farizeusok között. A tény eddigelé csak ez; hogy amit az evangéliumok is beszélnek, Jézust, ezt a különös vándor rabbit, előzönlük a tanítványok. Megszállják a házat, ahol tanít, mint a méhraj a gallyat. Egyszer egy beteget a felszakított fedélen és mennyezeten keresztül eresztenek be hozzája, mert nem lehetett az ajtón bejutni. Máskor a Kinnereth tó vizén egy bárkáról tanít, körülötte bárkákon a hallgatóság libegve a víz kékje és az égbékje között. Ezek a tanítványok biztosan am-ha-arez voltak. Tórában járatlan egyszerű emberek. Vonzották őket a Mester gyönyörű parabolái, melyek megnyitották a legegyszerűbb értelmek kapuját tetszettek nekik, hogy Jézus meglazítja számukra az írott és szóbeli tan szigorú nyűgeit. De éppen ezek a meglazítások hívják ki ellene a farizeusok haragját. Hogyne, mikor még a szombatot is kikezdi. Megy szombaton tanítványaival kalászos mezőkön. A tanítványok megéheztek, és kezdték az érett kalászatokat szaggatni és a búzaszemeket befalni. Mikor a Farizeusok ezt meglátták, ráripakodtak: Íme, a Te tanítványaid azt cselekszik, amit szombaton nem szabad cselekedni. Jézus ezt felelte: Nem olvastátok-e, hogy mit cselekedett Dávid, mikor megéhezett, és akik vele valának? Hogy mi módon ment be és megette az Ur asztalát, tett szent kenyereket, amelyeket nem lett volna szabad neki és a vele valóknak megenni, hanem csak a papoknak. Én irgalmasságot kívánok és nem áldozatot. Én mondom nektek -omer ani- hogy a szombatnak is ura az ember fia. Ugyanazon a szombaton, a zsinagógában egy beteget is meggyógyított, egy megszáradod kezű embert. Ezen is felháborodtak a Farizeusok. Hogy néz ki ez a felháborodás talmudi megvilágításában. A Talmud azt mondja: "Egy biztos életveszedelem elnyomja a szombati tilalmakat." De R. Simon ben Menasia szerint egy lehetséges életveszedelem is elég. Ő mondja R. Simon Manasia, hogy: "Szedd meg a szombatot egy ember élete kedvéért, hogy az illető még sok szombatot megtarthasson." A Farizeusok csak azért nehezteltek-, hogy Jézus nem tett különbséget életveszélyes és rendes betegség között és olyan beteget gyógyított meg, kit nem fenyegetett biztos halálveszedelem. Ekkor határozták el - Máté szerint - a Farizeusok, hogy elveszítik Jézust és ő elméne onnét. "

Az evangéliumokból értesülünk, hogy Jézus azután kiválasztja apostolait, pontosan tizenkettőt, mint Mózes törvényeinek száma. A Talmud, mint hallottuk, csak ötről beszél. Azok, a tizenkettő, párosával bejárják a városokat és gyógyítanak a Jézus nevében. Az apostolok ilyen cselekedeteiről a Talmud-irodalom is említést tesz. Egy tanítványnak R. Ismael b. Dama-nak egy unokaöccsét, akit kígyó mart meg, egy Jákob nevű ember Kfar Sama-ból Jézus nevében meg akarta gyógyítani: Jézus azután Bethsaidába megy, ahol a Farizeusok szemére hányják, hogy tanítványai étkezés előtt nem mosnak kezet. Jézus elkeseredetten válaszol: Képmutatóknak nevezi a Farizeusokat, kik az Isten ígéit emberi kitalálásokkal helyettesítik történetesen az ismert „Korban” fogadalmi és eskü formulát hozza fel például, mellyel a Farizeusok érvénytelenítették az ilyen Mózesi parancsokat, mint: "Tisztelő; Atyádat és Anyádat" és "Aki Anyját és Atyját nem tiszteli, az meghaljon." Ugyanezzel az alkalommal Jézus feloldja, bár nem direkt kijelentéssel a böjtölés parancsot és a rituális étkezési törvényeket, ezzel szakítása a Farizeusokkal teljes lesz.

Ami ezután történik Jézussal, az sorsát drámai iramban viszi a megteljesedés felé. Megfordul Tyrusban, Sidonban és a Dskapolisban; Aztán jön Casarea Philippi, aztán tanítványai, Simon halász szájával kijelentik hitüket az ő Messiás-voltában, aztán Jeruzsálem, a peszach-ünnep nagy nyilvánosságával, az utolsó széder-est, a közel halál rémlései és a keresztfa: Crudelissimum teterrimumque suplicium (a legrémítőbb és legrettenetesebb halálnem), ahogy nevezi Cicero, a legnyomorultabb minden halálnem közötti, ahogy hívja Josephus "suplicium servile"/ rabszolgáknak járó kivégzés/ Tacitus szerint: Perziából származó kivégzés A bűnt jó magasra függesztve adta át a halálnak, nehogy Testével megfertőzze a földet, mely Ormuzdnak volt szentelve. Egy körülmény mindenesetre sietette halálát: a jeruzsálemi templom magtisztítása, ahogy kiűzte a templom árkádjai alól az üzérkedőket, mondván nekik: Ne tegyétek Atyám házáat bözvévé és vulgáris piaccá. Ez a cselekedete Jézusnak nemzeti értelemben, zsidóbb volt, mint akármelyik cselekedete, mert a nemzeti Isten ősi kultuszának helyreállítását célozta. De belé - vágott ezzel a pénz- és kereskedelmi arisztokrácia érdekeibe magára haragította a Saduceusokat is; a "sfatul negustoresc- et" kiknek biztosan a legjobb üzlethelyek voltak a templom külső csarnokaiban rezerválva. Még egy sakkhúzás a Farizeusok részéről, bizonyára a Saduceusokkal egyetértve. Próbára tették a nagy nyilvánosság, előtt, Jézus nemzeti lojalitását. Kompromittálni akarta az am-haarez szemében, mely benne, mint Messiásban elsősorban a nemzet felszabadítóját, a római iga ellen fellázadót akart látni. Megkérdezték Rabbi, helyénvaló dolog, törvényes dolog, hogy egy zsidó e római császárnak adót fizessen? Jézus előmutatott velük egy ezüstpénzt. Kinek a képe van ezer a pénzdarabon? – kérdezte. A császáré - felelték: Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené. Az evangéliumok nem beszélnek arról, hogy Jézus nagyszámú követői a szegény és elnyomottak, mit éreztek erre a kijelentésre. Politikailag, csak kiábrándulást. Ott állott előttük Jézus, mint megtagadója a népi irredenta álmainak egészen új értelmezésével a messiási küldetésnek és a malkut—somaimnak. Ezért volt keresztvívésének annyi passzív nézője, ezért nem lázadt fel igazságtalan halálán az a nép, amely előtte is, utána is, mindig tanújelét adta borságának és halálmagvetésének, amikor hitének és nemzeti ideáljainak megvetéséről volt szó. Említettem az imént Poncius Pilátusnak azt az önkényeskedését, hogy a Jeruzsálemben állomásozó legionárius-osztagok jelvényeiről nem vette le a nép tiltakozása ellenére. A zsidók akkor ezrével zarándokoltak Cesareába, tiltakozásukat kifejezni és mikor Poncius Pilátus katonákkal rohantatta meg a tömeget, a zsidók arccal a földre vetették magukat és csak két választást engedtek a helytartónak: vagy orvosolja sérelmeiket, vagy meghalnak mindannyian. Ugyanaz a jelenet ismétlődött meg 40 körül, mikor Caligula császár e maga szobrát fel akarta állítani a jeruzsálemi templomban. Akkor Akta mezején jelentek meg a zsidók ezrei a légioival körülvette Sempronius helytartó előtt. Ezek a zsidók is azt kiáltották Sempronius felé: Inkább meghalunk, semmint a Tórát megszegjük. Úgy látszik, hogy a természet rendje lázadt fel s Jézust ért jusstik-mordon.

Amint Márk mondja; ez ég elsötétedé az egész tartományban és az e templom kárpitja kétfelé hasada.

Hölgyeim, Uraim, noha Jézus egy olyan korszakban élt, mikor Shammai és Hillel iskolájában a rabbinikus tudomány virágzásának tetőpontján volt, s a Talmud óriási anyaga már jórészben össze volt hordva, Jézus életéről és tanítására a Talmudban igen kevés érdemes említés történik. A talmudi

helyek, melyek Jézusról szólnak, sporadikus voltak mellett megbízhatatlanok is, mert polemikus élük van és több gyűlölködés, mint történeti objektivitás szól belőlük, Azonkívül a legtöbb hely csak magyarázat szerint vonatkozik Jézusra. Így a Talmud Jézust és csodatételeit azonosítja egy ismert Ben Stada nevű hamis profétával akit Siddában kivégeztek volna, de valójában a halálbüntetésről megmenekült. Ez a Ben Stada Egyiptomból hozta volna varázstudományát, testének egy bevágásában, minek segítségével csodákat művelt. A Talmud egy kriminális procedúrai kérdéssel kapcsolatosan említi Ben Stada nevét, azzal a kérdéssel kapcsolatosan, hogy csak a bálványimádásért halálraíteltet szabad a börtönben meglesetni, azaz vele szemben agent provocateurösködni. Egy másik hely Jehosua ben Perachia-val együtt említi Jézust. Ebben a szakaszban egy Baraitára történik hivatkozás, mely szerint Jézus varázslatot űzött, Izraelt félrevezette és szakadárá tette. Több történeti értéke van egy másik, Baraitának, mely körülbelül ezt mondja: Jézust a peszach ünnep előestéjén végezték ki. Negyven napig hírnök ment előtte, hirdetvén: A názáreti Jézusnak meg kell köveztetnie, mert varázslatot űzött, Izraelt félrevezette és szakadárá tette. Aki mentő körülményt tud mellette, jöjjön és közölje. De nem találtak mentőkörülményt mellette és kivégezték peszach előestéjén. Mint látjuk, ez a rész a kriminalisztikus procedúra egy szabályával kapcsolatos Jézusra vonatkoztatják a következő Misna-helyet is. R. Simon ben Asai ezt mondta: Jeruzsálemben egy genealógiai tekerésre bukkantam, melyre az van írta: "Az a bizonyos, egy házasságtörő nő fattya".

Ugyancsak említés történik egy Baraitában Pappos-ban Jehudáról és feleségéről, Mirjam Megaddla Nesaia-ról, kiket Jézus szüleivel; Józseffel és Máriával azonosítanak. Pappos b. Jehuda rá szokta zárni az ajtót az asszonyra, ahányszor hazulról, eltávozott; mert oka volt Jézus illegitim atyjának a nevét is említi a zsidó szóbeszéd, amelynek e szóban levő talmudi hely egyik változata: Eszerint Jézus illegitim apja egy római katona volt, Pandera, ezért Jézus neve Jézus neve Jesua b. Pandera. A szövegkritikusok kimutatták, hogy ennek a névnek: ben Pandera nincs semmi történeti alapja, egy félreértésen alapszik. A zsidók gyakran hallhatták, hogy a görög keresztények Jézust így hívták:... a szűz gyermek. És a... szóból hangátvetéssel Pandorát csináltak. Ugyanezt a nevet találjuk Jézusnak egy legendás élettörténetében, melyben talmudi és evangéliumi elemek vannak összeszöve. Héber nyelvű ez a könyv és Toldott Jesua a címe. Ebben van egy szakasz, mely szerirata a jeruzsálemi templomban megtanulta Isten Igazi nevét. A templomban a tűzhely körül rézkorsók voltak felállítva. Ezek megégettek mindenkit, akik elfeledték a megtanult nevet. Ekkor Jézus elrejtette a vére alá a nevet. Látjuk, hogy játszik bele ebbe a névbe Ibn Tada legendája: Most fel kell tennünk azt a kérdést, amit felvetettek mások is, hogy mi az oka annak, hogy a Talmud miért ily szűkszava az egész Jézus-kérdésben. Ennek több oka is van. Az egyik az, hogy a Talmud nem foglalkozik a második templom korának eseményeivel. Legritkábban említi meg ilyen eseményeket, leginkább akkor, amikor valamelyik halacka igazolásául hivatkozik e korbéli eseményekre. A másik ok az, hogy Jézus élete és tragédiája a korabeli zsidóságnak nem volt az a szenzáció, mely méreteiben távolról is fölért volna azzal az apokaliptikus nagysággal és csodássággal, mibe a kifejlődő kereszténység beleöltöztette Jézus alakját és emberiséget megváltó munkáját. Hiszen abban az időben, a várások tömegparoxizmusában mindegyre akadtak Messiások és napirenden voltak a Messiás-megfeszítések. Barnabás is, Jézus fogolytársa, politikai lázadó volt. Anatole France-nak van egy novellája, Judeus Procurator címmel. Ebben a novellában évek múltán megkérdi valaki

Pilatust, emlékszik-e még egy názáreti Jézus nevű zsidó lázadóra, kit júdeai procuratorsága idején halálra ítélt. Pilatus gondolkodik: Jézus de Nasaret?

Je e ne me le rappelle pas. /Názáreti Jézus, igazán nem emlékszem rá. Van egy harmadik oka is van azonban a Talmud szükszavúságának. Jézus halálával hamarosan megszűnik a zsidóságnak, az első zsidókövetőknek az ő tanításával való kapcsolata; A kereszténység a görögség vonalán fejlődik ki, a gentilizáció ügye lesz. A görög szellemiség birtokába veszi Jézust és a maga fogalmainak és filozófiájának ruhájába öltözteti. Ez a görögösítés már a János evangéliumában megindul. A synoptikus evangéliumok - azt hiszem, mindhárom; de kettőről biztosan tudom; Jézus genealógiájáról indulnak meg. Kimutatták Jézus családfáját egészen Dávidig mert a zsidó néphit szerint a Messiásnak Dávid családjából kellett születnie János evangéliuma azonban így kezdődik: Kezdetben vala az ige /logos/ és az ige Istennél vala. És Isten vala az ige. Az egész mondatnak látjuk pogány, görög, metaphisikai; történetietlen, antizsidó hangzása van. Jézus itt már nem a Galilea-i történeti Jézus, hanem a második század keresztény egyházának Jézusa. Jézus már nem vallási szubjektum, kinek vallása van, hanem vallási objektum. Maga a vallás. Nem érdekel bennünket, hogy a modern biblia-kritika, hogy mutatja ki ősi pogány kultúrák mitikus elemeiben az Isten-Jézus fogalom új megépülését. Ezek a kritikusok igyekeznek kimutatni, hogy például a Jézus keresztthalála, mint az egész emberiség lelki megváltásáért hozott áldozat, Mithra, Adonis, Aihis, Dionysis stb. szintén ilyen áldozatos halálnak másolta, hogy az égből ható szeplőtlen fogantatás ősi egyiptomi mithologiai elem, és nem idegen, más pogány népek képzelődésének annaleiseiben sem, hogy nem csak Jézus születését jelentette égi tünemény, a betlehemi csillag, hanem Krishna; Buddha földre szállását, sőt római caesarok születését ilyen égi portentumok adták hírül az emberiségnek. Ilyen dolgok, mondom, nem érdekelnek bennünket. Erről vitatkoznak a teológusok. Mi csak azt szegezünk le, hogy az ortodox keresztény teológiában még az eretnek irányzatokban is, már a kezdetekkor meg van egy tendencia, Jézus személyének a történelem fölé emelésére, és ami ezzel teljesen azonos, zsidóságnak tagadására. A cél az, hogy kimutassák, hogy a zsidóság egyszerűen képtelen volt arra, hogy egy Jézust produkáljon; A Docetisták például már a legelső században azt tanították, hogy Jézus nem létezett valójában, csak egy árnyék volt, egy illúziós jelenség, tehát nem lehetett zsidó. Marcion, ki 144-ben Krisztus után egy saját egyházat alapított, azt tanította, hogy Jézusban nem volt semmi emberi. Az ő Jézusa egy természetfeletti lény, ki nem születhetett anyától, még kevésbé egy zsidó anyától. Marcion külön evangéliumot is írt; melyben vigyázott arra, hogy nehogyan nagyon előlről kezdje a Jézus élettörténetét. Azért megkeresztelésétől és nem születésétől kezdte. A gnosztikusok után igazodó Valentiniánusok, ők azt tanították; hogy Krisztus testének csak a tulajdonságai voltak, látszólagosan anyagiak. Teste nem volt anyag. Ez Jézus zsidóságát tagadó irányzat átível hossza századokon keresztül egész a modern időkig. A legbadarabb életrajzok napjainkban, szigorúan tudományosság örve alatt, a legképtelenebb idegen területekre transzponálva Jézus életét. Egy német könyv "War Jesus ein Inder?" című azt igyekszik elhíttetni, hogy Jézus egy hindu kolostorban nyerte nevelését. Egy másik könyv azt vitatja, hogy Jézus az egyiptomi papi kultúra inficiáltja volt. Az ilyen életrajzok fantáziával és conjecturákkal töltik be azt a kronológiai űrt, mely Jézus gyermekkorára és tanítói fellépése között van és melyről az evangéliumok hallgatnak: Születék Szűz Máriától és kínzaték és megfeszítették Pontius Pilátus alatt, ennyit mond Jézus földi életéről az apostoli credo is. Napjainkban divatja van a Jézus-életrajzoknak. Ezeknek

pragmatikusságból sokat levon az életrajzi anyag szűkös volta. A szerzők szükségszerűen szubjektívizmussal és intuícióval pótolják az anyagbeli szűkösséget. És mindegyik hitvallásnak, egy külön apológiának szántaművét. Ezért van, hogy olvasva a különböző modern Jézus-életrajzokat, a keresztfát őrző római katonákra gondolunk, kik kockát vetettek, marakodtak a Jézus köpönyegén. A világ sokáig és szeretettel időzött a Renan Krisztus életrajzánál, amíg újszerű és egyetlen ilyen életrajz volt. Azonban Renan Krisztusa a francia laikus intelligencia igényeinek megfelelően faragva, Papini Jézussal katolikus dogmákat igazoltat. Épp így írtak lutheránus Krisztus életrajzot is. És azt hiszem, közeljövőben már várhatunk törzsgyökeres teuton Jézust. Emil Ludwig bár önaga zsidó; újságírói nyelvre ültetett, egy fenséggel tele, apokalipszist Josef Klausner inkább anyaggyűjtő. De éppen ezzel tesz szolgálatot annak a mozgalomnak, mely nálunk egyáltalán nem észlelhető, de Amerikában megvan, és amely mozgalom keresi az etikai találkozást a zsidóság és kereszténység között. Ez a találkozás nem utópia. Ha hídnak akarjuk nevezni, a pillérei megvannak az innenső és túlsó ponton is. Ha "Szeresd felebarátodat; mint tenmagadat" a Jézus nagy tana, ezt a tant már megfogalmazta Jézus előtt: Rabbi Hillel és ha Jézus példázatai a keresztény morál örökségű kifejezései, első megfogalmazásuk aram nyelven volt. Ha eredeti ruhájukban maradtak volna meg, ma kétségtelen a zsidó irodalom lenne a világon a legirigyeltebb irodalom.

*

Antalffy Endre 1934. március 14-én Marosvásárhelyen tartotta meg ezt a most közölt előadását, melyet szerencsére az özvegye legépelte és a teljes Antalffy Endre kézirati hagyatékával együtt beadta a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei hivatalába.

"A zsidóüldözés Jézusnak egy második, a történelemben kiteljesedett Golgotháját jelenti". Antalffy Endre előadása az Avoda - Klubban.⁹

Kedd este tartotta Antalffy Endre az Avoda klubban zsúfolt terem előtt "Jézus a zsidó irodalomban" című előadását. Antalffy Endre előadásainak színvonaláról és lebilincselő előadás műsorról nem szükséges a vásárhelyi közönség előtt bővebben beszélni, hisz számtalanszor megcsodáltuk már azt. Mégis ahogyan most Jeszer Klausnernek a jeruzsálemi zsidó egyetem történelem tanárának és egy másik amerikai tudósnek Jézus könyve alapján Jézusról beszél azzal nemcsak plasztikusan hozta elénk a szegény zsidó ácsmester fiát, a kort, amelyben élt, hanem az Evangélium több eddig érthetetlennek tetsző részét is érdekesen megvilágította. Lerajzolta a római prokurátorok zsarnokságát, akiktől maga Tibériusz császár mondotta, hogy olyanok, mint a seven nyüzsgő legyek. Ez ellen az elnyomás és zsarnok ellen helyezkedett szeme be a nagy nemzet elesés idején a nép. Ez a szembehelyezkedés a tények nyers valóságával termel ki egy tudati reakciót – mondotta - amely lehet egy reménykedés, de lehet proféták Messiást váró hite. Így várták az akkori népek megszabadítójukat aktuális bajaiktól, amikor Jézus Krisztus fellépett. Sajnos, hely szűke miatt nem követhetjük nyomon, mindazt az érdekes, új megvilágítást, amellyel Jézus életének és működésének egyes mozzanatait kísérte az előadó. Antalffy Endre előadásának egyik érteles meglátása volt, hogy Jézus Krisztus igazi keresztre feszítése, Golgotája után, a mostani zsidóüldözések Jézusnak egy második, a

⁹ Ez a hír megjelent a MAROSVIDÉK, II, évf. 61. sz., 1934 márt. 16 Marosvásárhely.

történelemben kiteljesedett Golgotáját jelentik. Ha valaha megtalálnák, Jézusnak arameus nyelven irt példázatait - voltak Antalffy Endre zárószavai- akkor a zsidó irodalom volna a leg irigylésre méltóbb a világon. Az értékes előadásért a közönség zajosan ünnepelte a tudós előadót.

IRODALOM

MAN Irén: Dr. Antalffy Endre élete és munkássága, Államvizsga dolgozat, 1965. UBB. Irányító tanár: Csehi Gyula. Lelőhely: Fondul personal Antalffy (Nr. inv. 963), Nr. 69., Dos. LVII. (1965) Román Nemzeti Levéltár, Maros megyei kirendeltség.

Fondul personal Antalffy (Nr. inv. 963), Nr. 69., Dos. XXXV. Anul 1932. Román Nemzeti Levéltár, Maros megyei kirendeltség.